



דף שבועי

בס"ד

פרשת וארא, תשפ"ו, מספר 1652

כמה זמן ארך תהליך גאולת ישראל ממצרים? יוסי ברכיה

לכן מסיק אברבנאל:
אך כפי הנראה מן האמת, ששניהם היו אז
קטנים ורוכבים עם האם על החמור, כי גרשום
יושב מאחורי אימו, אליעזר בתוך חיקה.⁵
מכאן יש לקבוע, כי לאחר בריחתו ממצרים, משה לא
הגיע מייד למדיין, אלא שהה במקום אחר, ורק לקראת
סוף התקופה הגיע לשם.⁶
נמצא כי הכתוב: "וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב
בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר" מסכם תקופה של כ-60
שנה.

והיכן שהה משה עד הגעתו למדיין?
רמב"ן העריך כי בתקופה זו ברח משה "מגוי אל
גוי מממלכה אל עם אחר" (תה' קה:ג), ולא סופר
מאומה מתקופה זו כי לא היה שם סיפור מעניין הראוי
לציין.

אך היכן בדיוק שהה משה? זאת לא ציין הרמב"ן.
אברבנאל מצטט את מדרש דברי הימים של משה
(ורואה באמור בהם אפשרות מסתברת), ולפיהם מלך
משה 40 שנה בארץ כוש, ואף לקח לו שם אישה
כושית.⁷ ראב"ע מסתייג מאפשרות זו משום שאין לה
כל זכר בכתובים.⁸

כפי שנוכחנו לדעת, משה התחתן עם ציפורה
והוליד את בנו גרשום בסמוך להגעתו למדיין. מייד

במאמר זה נדון בשאלה, כמה זמן ארך תהליך גאולתם
של ישראל ממצרים בהתאם לעולה מהכתובים, החל
מעת יציאת משה לראות בסבלות אחיו ועד ליציאת
מצרים.

משה מתבגר בבית פרעה, הולך לראות בסבלות
אחיו, הורג את המצרי, ולאחר מכן התרחש האירוע
של משה המתעמת עם האיש העברי שהכה את אחיו
(שמ' ב:יא-יד). משה הבין שמעשה הריגתו את המצרי
נודע ברבים, ולכן ברח למדיין. באיזה גיל היה משה
בפרק זה?

רמב"ן¹ סבור כי משה היה אותה עת כבן 12 שנה²
ו"על כל פנים לא הגיע לעשרים".³

נראה על פי הפשט כי מייד לאחר בריחתו
ממצרים הוא הגיע למדיין, כפי שנאמר: "וַיִּבְרַח מֹשֶׁה
מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר" (שמ' ב:טו).

מכיוון שבגיל 80 התייצב משה לפני פרעה לאחר
שחזר ממדיין (ז:ז), נראה כי משה שהה במדיין מגיל 20
בקירוב עד גיל 80, כלומר כשישים שנה, עד לחזרתו
למצרים.⁴

ואולם, אפשרות זו מוקשית. כאשר הגיע משה
למדיין, הוא הושיע את ציפורה מהרועים. הוא נישא
לציפורה ואז גרשום נולד (ב:טו-כב), יוצא שבעת חזרת
משה למצרים גרשום היה כבן 60. משה חוזר עם
גרשום וציפורה ואז נולד אליעזר (ד:כד-כה), האם ייתכן
כי היה הפרש של 60 שנה בין גרשום לאליעזר? למה
משה השתהה כל כך בהולדת שני ילדיו?

אברבנאל שם לב לקושי זה ואף מפנה את תשומת
הלב לכך שנאמר בעת חזרת משה למצרים:

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיֵּרָכֶם עַל
הַחֲמֹר" (שמ' ד:כ) ואם היה אז גרשום איש גדול,
איך הרכיבו את כולם על חמור אחד?

5 ניתן אף להוסיף ולציין, כי האפשרות שגרשום היה בן 60
בעת החזרה למצרים לא תיתכן. בתחילת פרשת יתרו (יח:ג)
מסופר שציפורה הביאה עימה למפגש עם משה את שני
בניה גרשום ואליעזר. נראה כי ציפורה הביאה עימה ילדים
צעירים; לא מסתבר, שגרשום, שלפי החישוב לעיל היה כבן
60, "נסחב" עם אימו כילד קטן.

6 זו גם דעת רמב"ן (שם): "כי באמת בנעוריו ברח... והקרוב כי
בסוף הזמן בא למדיין ונשא ציפורה, כי כשהיה לו הדיבור
הזה עדיין לא הוליד ממנה רק בנו הבכור גרשום, אבל לא
הזכיר הכתוב בבריחתו רק 'וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל
הַבְּאֵר', כי לא נתחדש בימים האחרים עניין שיצטרך הכתוב
לספרו, וכן דעת הרש"ר הירש (ב:טו ד"ה 'וַיִּבְרַח מֹשֶׁה').
ישנן אפשרויות נוספות אך לא נאריך בהן כאן.

7 היא האישה הכושית שעליה דיברו אהרון ומרים (במ' יב:א).
בהמשך, לפי אברבנאל, ובהיותו בן 70 עקר משה למדיין
והתחתן עם ציפורה, הוליד את גרשום, וכעבור 10 שנים
לקראת החזרה למצרים הוליד את אליעזר, כך שסך השהיה
במדיין הייתה 10 שנים. גם הרב חיים פלטיאל (תלמיד חבר
של המהר"ם מרוטנבורג [הוצאה עם מ"מ של יצחק שמשון
לנגה, תשמ"א]) מזכיר בפירושו את שהיית משה בארץ כוש
וקורותיו שם. ראו גם בפירוש רשב"ם לבמדבר יב:א,
המסכים לאפשרות שמשה שהה בארץ כוש בטרם הגעתו
למדיין.

8 ראב"ע בפירוש הארוך (ב:כב) כותב: "ואשר כתוב בדברי
הימים דמשה, אל תאמין. וכלל אומר לך: כל ספר שלא
כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו",
וכן ראו בפירושו לפרק ד:כ.

* יוסי ברכיה בוגר ומוסמך אוניברסיטת בר-אילן במשפטים,
ומשמש כיום כשופט בבית המשפט המחוזי בת"א. יהיו
דברי התורה במאמר זה לע"נ הורי ומורי מרים וצבי ברכיה
ז"ל.

1 רמב"ן ב:כג (ד"ה 'ותעל שוועתם').
2 על פי רבי חמא במדרש רבה ה, א.
3 במדרש רבה א ישנה דעה שמשה היה בן 20 בעת יציאתו
לאחיו. כך סבור גם אברבנאל בשמות ב:יא (ד"ה 'וַיִּהְיֶה').
4 אפשרות זו מסתברת לאור דברי התורה: "וַיְהִי בַּיָּמִים הָרַבִּים
הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ
וַתַּעַל שְׁוַעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה" (ב:כג), וראו בפירוש
רש"י על אתר.



פרעה לדבר בשם הרע לעם הזה והציל לא הצלת את עמך" (שם: כב-כג).

רמב"ן סבור, כי משה חשב שהנחת המכות על המצרים ותחילת תהליך הגאולה יתחילו מייד לאחר בואו עם אהרון אל פרעה:

אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מועטים. וכשאמר (פרעה) "לא ידעתי את ה'" (שם' ה:ב), יצווה לעשות מיד לפניו אות התנין והוא לא ישמע, ויכה אותו בו ביום בדם ואחר כך בכל המכות.

אך מראה משה, שלמרות התנגדותו של פרעה ה' לא היכהו, הבין "כי ארוכה היא" הגאולה.

אין כל ספק כי שליחותו של משה בשלב זה נכשלה; פרעה היה קשוח, ומשה חשש שכל התהליך יתמוטט.¹⁴

על טענותיו של משה ענה לו ה':

ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (שם' ו:א), הפסוק האחרון של פרשת שמות).

מייד אחר כך נגלה ה' שוב למשה.¹⁵ בחזון זה, שבו נאמרו למשה חמש לשונות הגאולה וציווי נוסף לבוא לפני פרעה (ו:יא), מתחילה למעשה שליחותו השנייה של משה, שבסופה יצאו בני ישראל ממצרים.

האם שתי השליחויות היו סמוכות זו לזו? רמב"ן סבור, בעקבות המדרש,¹⁶ כי לאחר הגעת משה לפרעה בפעם הראשונה, הוא החזיר את בניו עימו חזרה למדין, לתקופה של שלושה או שישה חודשים. כעבור תקופה זו שב למצרים, ועם חזרתו הוא נפגש עם שוטרי ישראל המוכים, והחלה שליחותו השנייה שתוארה, כאמור, בראשית פרשתנו.

עם תחילת המפגש השני עם פרעה החלו מכות מצרים, שארכו כשנה,¹⁷ והסתיימו ביום ט"ו בניסן. למדנו, אפוא, שהגאולה הייתה תהליך וארכה זמן: "כך היא גאולתן של ישראל קמעא קמעא".¹⁸ מי ייתן ונזכה בקרוב.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

14 ראו את דברי הרש"ר הירש לסוף פרשת שמות.

15 עמוס חכם, בפירושו על אתר בסדרת "דעת מקרא", נותן דעתו לעובדה, כי ההתגלות של ה' למשה בסוף פרשת שמות הייתה בשם הויה, ואילו ההתגלות הנוספת בתחילת פרשתנו היא בשם אלוהות (אם כי התורה עצמה מציינת שגם בהתגלות בשם אלוהות נכתב שם הויה: "וידבר א-ל-הים אל משה ויאמר אליו אני ה' (ו:ב). לדעתו, בהתגלות בסוף פרשת שמות לא נאמר למשה מה עליו לעשות: "ודומה היה כאילו בטלה שליחותו של משה. לפיכך בא הדיבור הזה לחדש שליחותו של משה. ולשם כך הוחזר משה תחילה אל המצב שהיה בו לפני שנשלח ולפני שנתגלה לו שם הויה" (התגלות ה' בסנה הייתה בשם "א-לוהים", ג:ד ואילך).

16 שמות רבה ה, כג-כד.

17 סדר עולם פרק ג.

18 ירושלמי, ברכות ד ע"ב.

לאחר מכן התורה מספרת כי משה רעה את צאן יתרו חותנו (ג:א). במהלך תקופה זו התרחשה התגלות הסנה. מייד לאחר שמשה קיבל את שליחותו הוא יצא לארץ מצרים. כאמור, אברבנאל סבור כי משה שהה במדין 10 שנים, משום שמפשוט הכתוב עולה כי כל האירועים לעיל אירעו בתקופה אחת.⁹

התגלות הסנה על פי ה"סדר עולם" בפרק ה', הייתה 7 ימים והחלה בט"ו בניסן, וכל זאת כדי להותיר פרק של שנה למכות מצרים, כפי שנפרט להלן. "סדר עולם" ביקש ליצור ציר אחד בין ברית בין הבתרים (המועד שבו הבטיח ה' על גלות מצרים), הופעת המלאכים לאברהם והבטחת הזרע לשנה הבאה, הולדת יצחק כעבור 30 שנה מברית בין הבתרים ("פי גר יהיה זרעך" (בר' טו:יג) ואי זהו זרע? זה יצחק), מעמד הסנה (שנה לפני גאולת מצרים), גאולת מצרים, וכולם היו בט"ו בניסן.¹⁰

ואכן, משה לקח את ציפורה אשתו, נפגש עם אהרון, חזר למצרים ונפגש עם זקני ישראל, עשה להם את האותות,¹¹ ואז התייצבו לפני פרעה; הכול בפרק אחד.

בהתייצבות זו ביקשו משה ואהרון מפרעה רק את יציאת בני"י והליכתם שלושה ימים במדבר לשם זבחת זבח (ה-א:ג).¹² במעמד זה לא ביצעו משה ואהרון כל אות ומופת בפני פרעה.

דא עקא, הליך הגאולה, שנראה היה למשה ולאחריו שיתנהל על מי מנוחות ובמהירות, הסתבך ולא התפתח כמצופה.

פרעה הכביר את עולו על בני ישראל בעקבות פניית משה ואהרון, העבודה כבדה, שוטרי בני ישראל הוכו והגאולה נראתה רחוקה מתמיד. כעבור זמן,¹³ כאשר יצאו שוטרי בני ישראל ממפגש עם פרעה, שנועד להקל עליהם את עבודת הכפיה המתעצמת, הם פגשו את משה ואהרון והטיחו בהם במר ליבם: "ראה ה' עליכם וישפט אשר הבאשיתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו" (ה:כא). משה נוכח לראות שהגאולה אינה פשוטה כפי שהיה נראה לו, והוא פנה בייאושו לה': "א-ד-ני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני. ומאז באתי אל

9 על פי ספורנו, במשך כשנה.

10 המדרש עשה שימוש בדברי התורה בעת יציאת מצרים "ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" (שם' יב:מא). יום מזומן מקדמא דנא ובו אירעו כל האירועים.

11 יש לשים לב לעובדה, כי האותות: הפיכת המטה לנחש, הפיכת היד למצורעת והפיכת האור לדם, הם אותות המיועדים לחזק את האמונה בשליחות משה בפני בני ישראל ולא בפני פרעה (ד-א:י). ואכן משה עם בואו למצרים ופגישתו עם הזקנים ביצע בפניהם את האותות (ד:ל), וראו בעניין זה אצל אברבנאל בפירושו לפרק ד:כז. האותות שהיה על משה ואהרון לעשות לפרעה התרחשו רק בפעם השנייה שהם התייצבו בפני פרעה, ובעקבות ההתגלות הנוספת של ה' למשה, המתוארת בראשית פרשתנו. בהתייצבות זו בפני פרעה, האות היה שהמטה יהפוך לתנין ולא לנחש (אם כי ראו ברש"י שמבאר תנין=נחש). מייד בסמוך החלו המכות.

12 בקשת משה מפרעה להוציא את העם לשם זבחה של 3 ימים בלבד, הינה קיום ציווי של ה' בסנה: "ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו...ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' א-להינו" (ג:יח). גם מהמשך המגעים שבין משה לפרעה, נראה כי לכל אורך הדרך משה מבקש מפרעה כי בני"י ייצאו באופן זמני ממצרים ויחזרו אליה לאחר סיום טקס הזבחה. מפרשים רבים עמדו על דרך ניהול זו של המו"מ מטעם משה שלמעשה הייתה חסרת תועלת. יעויין בעניין זה אצל הרב אלחנן סמט, עיונים בפרשות השבוע - חלק א', הוצאת מעלות, תשס"ב עמודים 178-191. כן יעויין אצל נחמה לייבוויץ, עיונים חדשים בספר שמות, עמודים 73-75.

13 רמב"ן סוף פרשת "שמות" ה:כב.